

Lejrskole på Bornholm opgavehæfte

Velkommen
til min ø

1-2-3 BORNHOLM

Du er på vej til Bornholm. Her er en hurtig quiz. 17 spørgsmål. 17 svar. 17 bogstaver. Et kodeord. Løs den, inden du kommer. Brug internettet til at finde svarene, hvis det kniber. Når du kommer til Bornholm, kan du gå igang med de andre opgaver.

----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

1 2 3 4 5 6 7 8 9

----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

10 11 12 13 14 15 16 17

BOGSTAV NR. 1: Almindingen er:

- Bornholmernes store skov. (g)
- Et bornholmsk udtryk for en korace. (e)

BOGSTAV NR. 2: Villum Clausen er:

- En bornholmsk konge fra middelalderen. (g)
- En hurtigfærge, der sejler mellem Rønne og Ystad. (o)

BOGSTAV NR. 3: Hvor mange turister kommer der årligt på Bornholm?

- Mere end 600.000. (d)
- Mindre end 400.000. (l)

BOGSTAV NR. 4: Hvor mange indbyggere har Bornholm?

- Mellem 20. og 22.000. (m)
- Omkring 43.000. (t)

BOGSTAV NR. 5: Hvorfor hedder Bornholm solskinsøen?

- Fordi solen skinner meget på Bornholm. (u)
- Fordi bornholmerne altid er i godt humør. (i)

BOGSTAV NR. 6: Hvor langt er der på tværs af øen (fra Rønne til Nexø)?

- 30 km. (r)
- 75 km. (l)

BOGSTAV NR. 7: Hvad er Martin Andersen Nexø kendt for?

- Han opfandt bornholmeruret. (ø)
- Sit forfatterskab. (t)

BOGSTAV NR. 8: Hvad er »Sol over Gudhjem«?

- Røget sild med æggeblomme. (i)
- Den årlige revy i Gudhjem. (v)

BOGSTAV NR. 9: Hvem er Jesper Paulsen?

- Alle ved da, at han laver rødvin. (l)
- Han er borgmester i Årsballe. (f)

BOGSTAV NR. 10: Har der kørt tog på Bornholm?

- Kan en myg sluge en elefant? (y)
- Ja, der har været en togbane. (b)

BOGSTAV NR. 11: Oluf Høst var en ...?

- Berømt og dygtig bornholmsk landmand. (b)
- Berømt og meget dygtig bornholmsk maler. (o)

BOGSTAV NR. 12: Har der levet dinosaurer på Bornholm?

- Ja, selvfølgelig. (r)
- Nej, alle ved, at der ikke har været dinosaurer i Danmark. (i)

BOGSTAV NR. 13: Er der sandstrand på Bornholm?

- Nej - det er jo en klippeø. (d)
- Ja, Bornholm har mange sandstrande. (n)

BOGSTAV NR. 14: Er der nogen forbindelse mellem fisk, Bornholm og McDonalds?

- Ja, mange af McDonalds fiskeburgere kommer fra Bornholm. (h)
- Nej, Bornholm har jo ingen industri. (n)

BOGSTAV NR. 15: Kan det virkelig passe, at en af Danmarks største vognmandsforretninger ligger på Bornholm?

- Ja, det ved enhver. (o)
- Du må da være syg. (a)

BOGSTAV NR. 16: Har Dronning Margrethe og Prins Henrik et slot på Bornholm?

- Ja, Lilleborg og det ligger i Almindingen. (r)
- Nej, hold nu op. (l)

BOGSTAV NR. 17: Hvorfor må man ikke længere cykle ned ad Ypnastedbakken syd for Gudhjem?

- Den er hellig for bornholmerne. (p)
- Den er for farlig - alt for mange turister kom til skade. (m)

ØSTERLARS KIRKEBORG

Østerlars kirke er den største og ældste af Bornholms fire runde kirkeborge.

Den blev bygget i 1100-tallet i den tidlige middelalder.

- De tykke mure skulle beskytte fødelagre, handelsvarer og folk under fjendtlige angreb.
- Rundkirkens buede form har gjort kirken næsten uindtagelig med datidens våben.
- Den runde form stammer fra middelhavsområdet.
- Bornholms ensomme beliggenhed langt ude i Østersøen betød, at bornholmerne selv måtte sørge for at forsvare sig. Det var især venderne, et krigerisk folkefærd fra Rügen i Tyskland, der tog på plyndringstogter til Bornholm.
- Kirkeborgen er bygget i granit og har tre stokværk (etager). Kirken findes i nederste stokværk. I mellemstokværket har der været lagerrum. På den øveste etage har der været skyttegang og skydeskår.
- Det oprindelige tag har sandsynligvis være mindre og fladere. Det store tunge tag er kommet til senere. I 1500-1600-tallet blev de syv store stræbepiller bygget for at understøtte den kraftige kirkemur, så den ikke skred sammen.
- Dengang kom man til kirke på hesteryg eller med hestevogn. Hver gård havde sin egen jernring at binde hestene til. Disse ringe kan stadig ses i muren omkring kirkegården.

KODEORDSJAGT: 15 spørgsmål. 15 svar. 15 bogstaver.

Et kodeord. Skriv svarene i skemaet på side 9. Få hjælp fra de nummerede tegninger. Læs bogstaverne bagfra, og du har kodeordet.

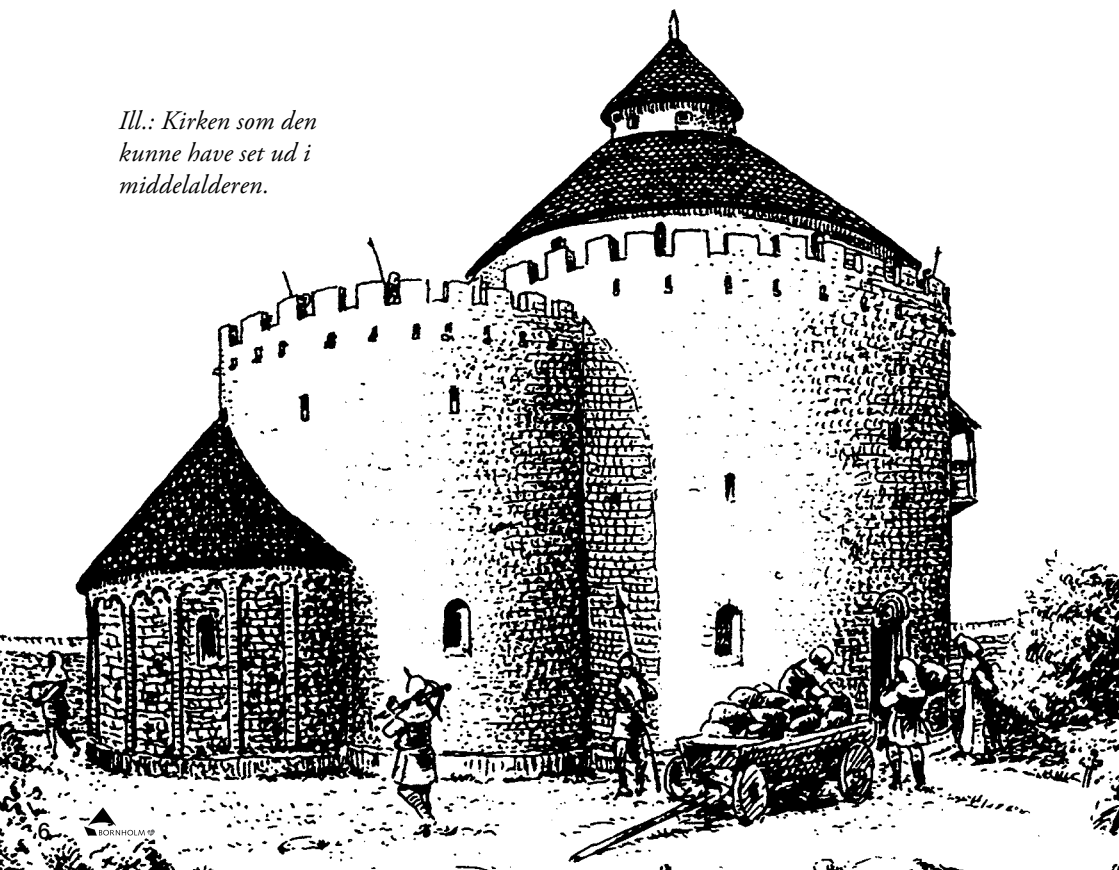
BOGSTAV NR. 1: Udenfor på kirkegårds-
muren er der fastgjort nogle
kraftige jernringe. Hvad er de blevet
brugt til?

- Her kunne kirkegængernes heste bindes.
Hver gård havde sin egen ring. (s)
- Her stod forbrydere lænket til
spot og spe. (r)
- Jernringene var beregnet til køer,
når der var dyrskue. (a)

BOGSTAV NR. 2: Klokketårnet ligger
for sig selv udenfor kirken. Hvorfor var
det praktisk, at klokketårnet lå der?

- Det var her, turisterne betalte entré i
gamle dage. (j)
- Der var ikke plads til dem i kirken. (u)
- Klokkerne ville overdøve præsten, hvis de
kom ind i kirken. (l)

*Ill.: Kirken som den
kunne have set ud i
middelalderen.*

BOGSTAV NR. 3: I middelalderen havde mænd og kvinder hver sin indgang. Find kvindedøren udefra (nordporten). Over døren ses et helligt symbol, hvilket?

- En engel. (c)
- Et græsk kors. (i)
- Stjernen over Betlehem. (c)

BOGSTAV NR. 4: Syv svære »stræbe-piller« læner sig op ad kirken hele vejen rundt. De blev bygget til senere, da kirken ikke længere blev brugt som forsvars-anlæg. Hvorfor?

- Det var for at gøre kirken pænere og få den til at virke større. (å)
- Så var der mindre risiko for, at de tykke mure skulle styrte sammen. (t)
- Man kunne herefter ikke komme til at skyde hinanden fra vinduerne. (u)

BOGSTAV NR. 5: I våbenhuset lagde mændene deres våben fra sig, før de gik ind i kirken. Find soluret uden på våbenhuset. Hvilken form har det?

- Rundt. (m)
- Trekantet. (y)
- Firkantet. (n)

BOGSTAV NR. 6: Østerlars Kirke har fungeret som en fæstning - blandt andet til beskyttelse mod et krigerisk folkefærd, som engang boede ved Østersøens sydkyst. Hvad kaldes dette folkefærd?

- Venderne. (e)
- Korsridderne. (o)
- Burgunderne. (b)

BOGSTAV NR. 7: I våbenhuset (se tegning) findes en tavle med navne på kirkens præster gennem tiderne. En af dem hed Jørgen Jensen Sode. Hvornår var han præst her?

- 1672-1700. (r)
- 1701-1725. (k)
- 1826-1838. (ø)

BOGSTAV NR. 8: Find kirkebøssen bag døren. Hvad bruges den til?

- Her betaler man, hvis man har fået vin og brød ved altergangen. (l)
- Mændene skal lægge deres våben i kirkebøssen, før de går ind i kirken. (v)
- Her kan man give penge til forskellige kirkelige formål. For eksempel hjælp til fattige. (u)

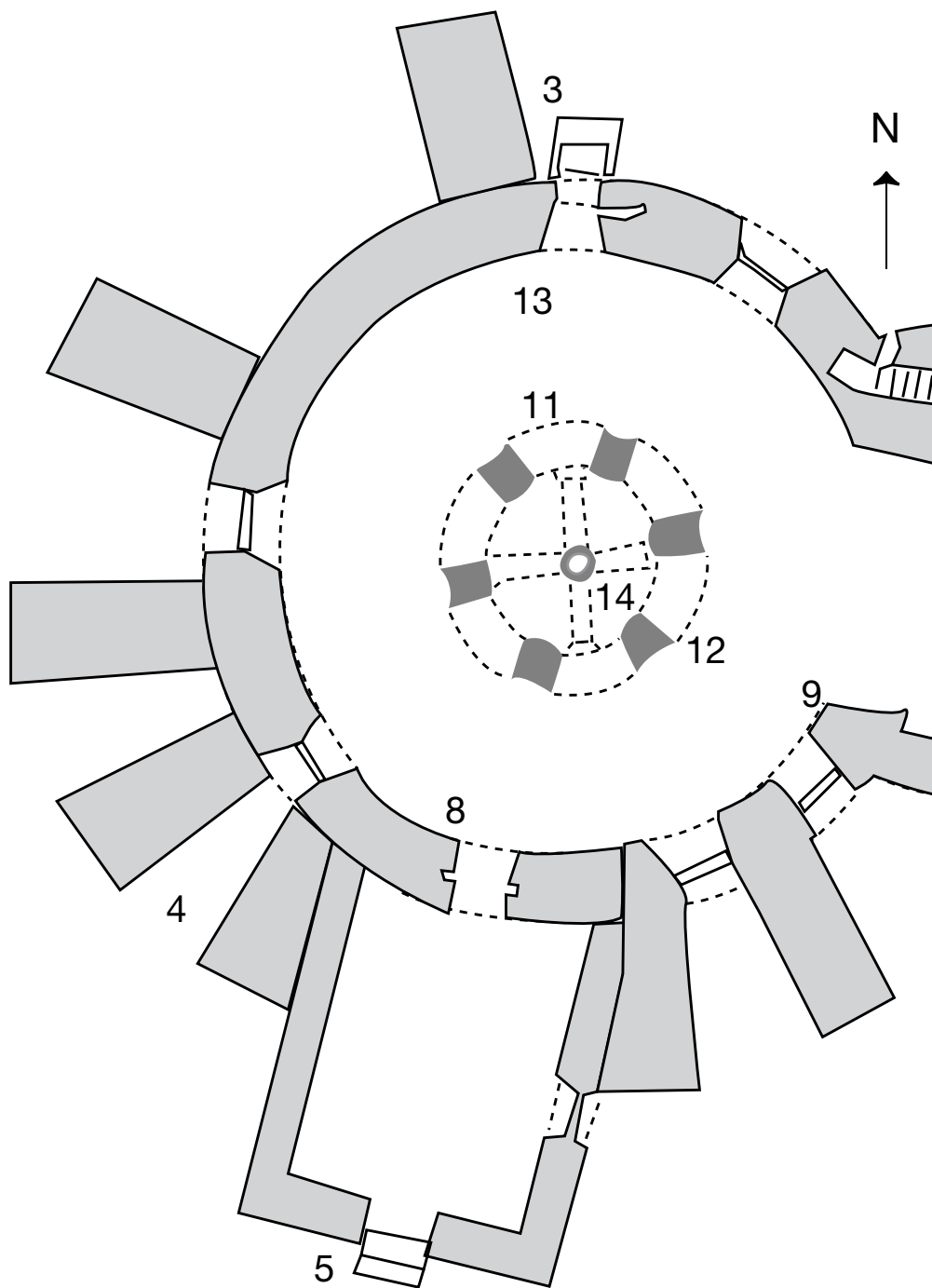
BOGSTAV NR. 9: Find prædikestolen og kig på de fire udskårne felter. I hvert felt er et symbol for én af evangelisterne*. Symbolet for evangelisten Mathæus er en engel. Symbolet for Lukas er en okse med vinger. Symbolet for Johannes er en ørn. Hvad er symbolet for Markus?

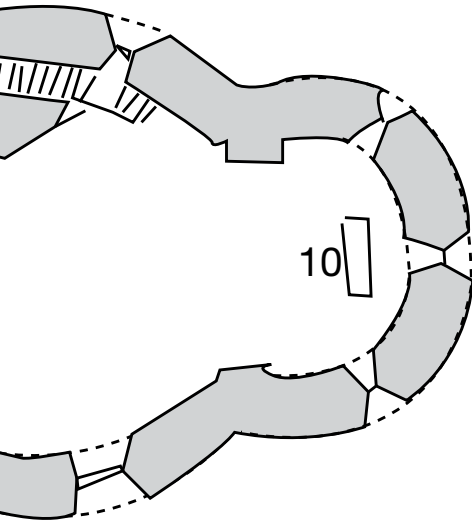
- En ugle. (u)
- En løve med vinger. (a)
- En hjort med vinger. (h)

**(note: En evangelist er en forfatter til et evangelium. Et evangelium betyder »glædeligt budskab« - som regel det kristne budskab. I det nye Testamente er der fire evangelier.)*

BOGSTAV NR. 10: Find altertavlen. Øverst har altertavlen tre udskårne topstykker. Det midterste topstykke viser, hvad det danske bronzealdermenneske tilbød for mere end 2500 år siden. Hvad er det?

- Månen. (å)
- Thors hammer. (t)
- Solen. (l)

BOGSTAV NR. 14: Hulrummet i midterpillen kaldes 'ovnen'. Herinde står en gammel døbefond. Hvilket materiale er den lavet af?

- Keramik. (n)
- Granit. (a)
- Træ. (r)

BOGSTAV NR. 11: Find kalkmalerierne på midterpillen. Kalkmalerierne kan 'læses' som en tegneserie om Jesus liv og dommedag. På det fire meter lange dommedagsbillede sidder Jesus i midten. På hver side ses mennesker. Nogle skal i himmelen. Andre i helvede. Øverst til venstre stikker et palmeblad op over billedkanten. Øverst til højre er der også noget, der stikker op. Hvad er det?

- En sabel. (a)
- En stegegaffel. (b)
- En englevinge. (t)

BOGSTAV NR. 12: Find det billede i kalkmalerierne, hvor Maria holder Jesus-barnet foran krybben. Bagved står to dyr. Det ene er et æsel. Hvad er det andet dyr?

- En okse. (k)
- En gris. (o)
- En stork. (s)

BOGSTAV NR. 13: Find kvindedøren (nordporten) indefra. Hvad er det, der danner loftet i døråbningen?

- Et kalkmaleri. (i)
- En runesten. (n)
- Et glasvindue. (g)

BOGSTAV NR. 15: På øverste etage - gå op ad den lille trappe. I middelalderen lå der også tykke bjælker fra murkanten og ind til den hule midterpille. Hvorfor var der bjælker her?

- Hønsene sad og sov på bjælkerne om natten. (a)
- Bjælkerne bar det næsten flade middelaldertag. (s)
- Her kunne skytterne ligge og skyde på fjenden under angreb. (v)

Skriv bogstaverne ud for tallene:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----

HAMMERSHUS

Nordeuropas største borgruin.

- Byggeriet af Hammershus er sandsynligvis startet i midten af 1200-tallet af den svenske ærkebisp i Lund.
- Den danske konge regerede over det sydlige Sverige dengang, men havde givet det meste af Bornholm til den magtfulde katolske kirke.
- Kongen og hans efterfølgere var meget utilfredse med, at borgen blev bygget. Kongemagten og kirken var ofte i konflikt med hinanden.
- På et tidspunkt blev kongens borg - Lilleborg i Almindingen - nærmest jævnet med jorden af folk, som ærkebispens havde en aftale med.
- Ærkebispens havde borgen frem til 1526. Den blev især brugt som kaserne for bispens svende, som årligt drog øen rundt for at indkræve skatter til kirken: Korn, dyr, smør og brænde. Fra borgens magasin blev den indkrævede skat sejlet videre fra Sænehavn, der ligger nedenfor borgen.
- I starten af 1500-tallet begyndte den katolske kirke at miste sin magt i Nord-europa. I 1536 satte Kong Christian III det endegyldige punktum for den katolske kirkes magt. Den danske kirke blev protestantisk.
- Kongen havde igen overtaget borgen, men givet den videre til lübeckerne, som han skyldte penge.
- Lübeckerne udgjorde sammen med de andre nordtyske købmandsbyer en stor økonomisk magt i slutningen af middelalderen.
- Frem til 1576 rådede lübeckerne over både borgen og de tilhørende skatter, hvorefter den blev givet tilbage til den danske konge.
- Selv i dag er der tydelige spor efter lübeckernes aktiviteter. De har blandt andet forhøjet Manteltårnet og udbygget ringmuren omkring borgen.
- Under svenskekrigene i 1600-tallet var borgen igen i centrum. Svenskerne besatte en overgang borgen og øen, men bornholmerne skød i 1658 den svenske kommandant Prinzenskjöld og erobrede borgen tilbage. Der er rejst en mindesten for begivenheden kort før broen, der leder op til borgen.
- Indtil 1743 var der danske soldater på borgen, og herefter blev den nedlagt. Bornholmerne begyndte langsomt at rive borgen ned. De skulle bruge stenene til deres bondegårde.
- Borgruinen blev først fredet i 1822, og fra da var det slut med at tage sten derfra. I slutningen af 1800-tallet begyndte man at reparere på især Manteltårnet og Magasinbygningen.

KODEORDSJAGT: 18 spørgsmål. 18 svar. 18 bogstaver.

Et kodeord. Skriv svarene i skemaet på side 14.

Få hjælp fra de nummerede tegninger.

Læs ordene bagfra, og du har kodeordet.

BOGSTAV NR. 1: På vejen op til borgen møder du et mindesmærke, der markerer, at:

- Lübeckerne forlod øen i 1571. (k)
- Bornholmerne fordrev svenskerne i 1658. (r)
- Borgen blev fredet i 1822. (l)

BOGSTAV NR. 2: Når du står på broen til borgen, kan du se, at noget af broen er lavet af træ. Hvorfor ikke af brosten?

- Fordi det ville have gjort broen for tung. (m)
- Her har været en vindebro, som kunne hejses op. (e)
- Der var ikke plads til flere brosten. (g)

BOGSTAV NR. 3: Find Tinghuset og læs om det på skiltet.

- Et ting betyder en domstol. (h)
- Et ting betyder et lagerhus for forskellige ting. (u)
- Et ting betyder et sted, hvor man handler - man tinger. (w)

BOGSTAV NR. 4: Find slotsporten.

Foran ser du nogle jordvolde.

- De er lagt op for at give læ for vinden. (n)
- Det er naturlige forhøjninger. (o)
- De er bygget til forsvar. Hvis man skød mod porten med kanonkugler, ville de stoppe kuglen. (e)

BOGSTAV NR. 5: Gå lidt til højre for slotsporten. Se på det lille tårn i ringmuren.

- Det er bygget til forstærkning af muren. (s)
- Inde fra tårnet kunne der skydes på fjenden på langs af muren. (t)
- Tårnet har været udkigstårn. (ø)

BOGSTAV NR. 6: Find den store Magasinbygning. Læs om bygningen på skiltet. Hvad har den været magasin for?

- Kvæg, korn, smør og dyr. (b)
- Krudt. (a)
- Våben. (s)

BOGSTAV NR. 7: Gå hen til Blomme-tårnet. Hvad har tårnet været brugt til?

- Magasin. (k)
- Fængsel. (a)
- Stald. (r)

BOGSTAV NR. 8: Find staldene.

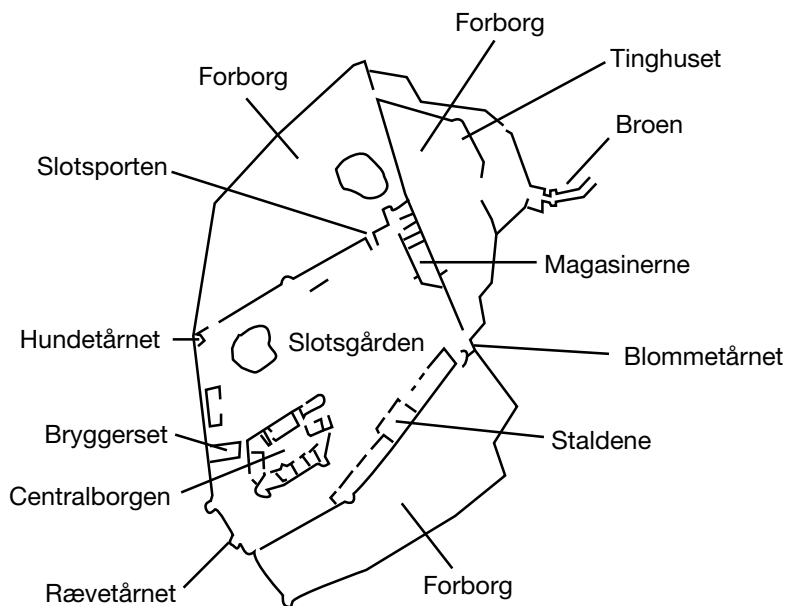
Borgen har altså også været brugt som bondegård. Hvad har der været i midten?

- Her har været en smedie til at lave hestesko. (l)
- Det har været mandskabsrum til staldkarlene. (h)
- Det har været lade til dyrenes foder. (t)

BOGSTAV NR. 9: Nu er du ved hoved-tårnet: Manteltårnet. Inde i portåbningen kan du finde en slidse i muren.

Hvad har den været brugt til:

- Det har været til faldgitteret, så fjenden ikke kunne komme ind. (e)
- Det har været en udluftningskanal. (p)
- Man har kunnet hælde kogende vand ned her. (g)

BOGSTAV NR. 10: Inde i Manteltårnet kan du se de forskellige etager (stokværk) på de huller, der går på langs i muren. Corfitz Ulfeldt og Leonora Christine sad fængslet på næstøverste etage. Hvor langt har der været ned?

- 7 m. (f)
- 10 m. (o)
- 13 m. (n)

BOGSTAV NR. 11: Ude til venstre i muren kan du se nogle aflange åbninger. Det har været 'hemmelighederne'. Hvad er det?

- Datidens lokummer. (r)
- Et hemmeligt værelse, som kun soldaterne kendte. (n)
- Et hemmeligt udkigsum. (l)

BOGSTAV NR. 12: Inde i centralborgen skal du finde en sten ved kirkefløjen.

I stenen kan du se et mærke indridset: Sankt Laurentius' rist. Hvem var han?

- Han havde været biskop i Lund. (f)
- Han havde været romersk soldat. (o)
- Han var Lundekirkens skytspatron - en helgen. (e)

BOGSTAV NR. 13: Find det sted, hvor borgens køkken har været. Læs skiltet. Hvor meget øl drak man ca. om dagen?

- Man drak ca. 10 l. (k)
- Man drak ca. 2 l. (d)
- Man drak ca. 1 l. (i)

BOGSTAV NR. 14: Øvre i Lensmandsfløjen boede herskabet. Læs skiltet. Hvor meget kød spiste man dengang?

- Nogenlunde det samme som i dag. (d)
- Lidt mere end i dag. (e)
- Meget mere end i dag. (s)

BOGSTAV NR. 15: Gå ud til Rævetårnet. Her har du en flot udsigt over havet. Hvornår er tårnet bygget?

- Mellem 1260 - 1278. (k)
- Mellem 1324 - 1329. (s)
- Mellem 1526 - 1576. (n)

BOGSTAV NR. 16: Når man skulle drikke så meget øl, måtte man have et bryggers. Hvad var det bedste øl, man bryggede?

- Slotsøl. (e)
- Godtøl. (h)
- Svendeøl. (l)

BOGSTAV NR. 17: Ved siden af bryggeriet lå et andet vigtigt værksted:

- En smedie. (d)
- Et bageri. (v)
- En sadelmager. (c)

BOGSTAV NR. 18: Du kan forlade borgen ad porten ved Hundehuset. Ved siden af Hundetårnet har Tøjhuset ligget. Hvad var det?

- Et sted, hvor soldaternes tøj blev syet. (k)
- Et sted, hvor krudt og våben blev opbevaret. (s)
- Det sted, hvor soldaterne blev afluset.

Tøj = utøj. (l)

Skriv bogstaverne ud for tallene:

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

18 17 16 15 14 13 12 11 10 9

--	--	--	--	--

8 7 6 5 4

--	--	--

3 2 1

HAMMERSHUS

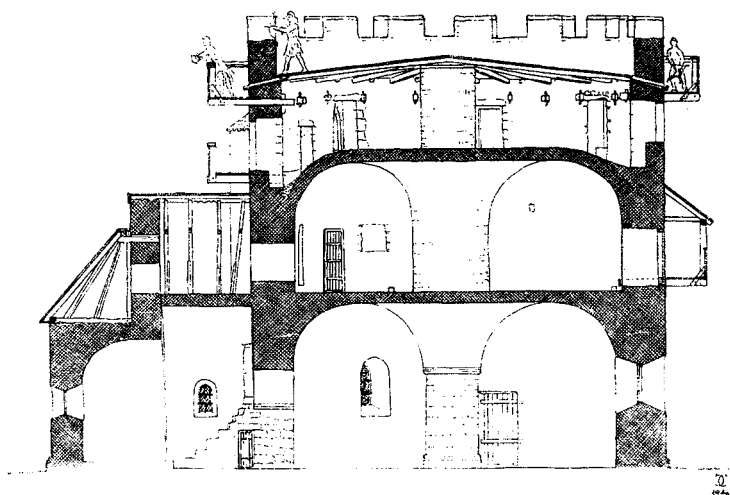

SCT. OLS KIRKE

Sct. Ols kirke ligger højt i terrænet og har gennem århundreder været brugt som sømærke.

Kirken er antagelig bygget i sidste halvdel af 1100-tallet og er opkaldt efter den norske kongehelgen Olaf den Hellige.

- En træfigur over våbenhusets gavlfremstiller Olaf med økse i hånden, mens han træder på en slange. Billedet symboliserer kristendommens sejr over hedenskaben.
- De tykke mure skulle ikke bare rumme en kirke, men også beskytte fødelagre og handelsvarer samt folkene under fjendtligt angreb. Murenes buede form har gjort rundkirken nærmest uindtagelig med datidens våben.
- Kirkeborgen er bygget i granit, som er samlet som marksten rundt om i sognet. Den har 3 stokværk (etager).
- I mellemstokværket har der været lagerrum, og fra det øverste stokværk har der været skyttegang og skydeskår.
- Taget er først kommet på senere - først et fladt tag og senere det nuværende kegletag. På muren under taget kan det ses, hvornår kirken er blevet restaureret, og hvornår taget sandsynligvis er kommet på.
- Rundt om kirken - i 3 stokværks højde - ses en række huller. De viser, at skyttegangen har været båret af kraftige bjælker.
- Inde i kirken kan man se, hvordan dørene har kunnet lukkes med kraftige bolte. En smal vindeltrappe op til 2. og 3. stokværk har ligeledes været en del af forsvarsværket.
- Udenpå kirken er der senere bygget en kraftig støttemur, da kirken var ved at falde sammen. Rundt om kirken er kirkemuren. I den er der, især på nordsiden, isat ringe. I middelalderen kom man til kirke til hest, og ringene har været brugt til at binde hestene til.

KODEORDSJAGT: 14 spørgsmål. 14 svar. 14 bogstaver. Et kodeord. Skriv svarene i skemaet på side 19. Få hjælp fra de nummerede tegninger. Læs bogstaverne bagfra, og du har kodeordet.

BOGSTAV NR. 1: Udenpå kirkegårdsmuren er der fastgjort nogle kraftige jernringe. Hvad er de blevet brugt til?

- Her kunne kirkegængernes heste bindes. Hver gård havde sin egen ring. (f)
- Forbrydere stod lænket her til spot og spe. (k)
- De var beregnet til køer, når der var dyrskue. (m)

BOGSTAV NR. 2: Klokketårnet ligger for sig selv udenfor kirken. Hvorfor var det praktisk, at klokketårnet lå der?

- Klokkerne ville overdøve præsten, hvis de kom ind i kirken. (n)
- Der var ikke plads til klokkerne oven på kirken. (a)
- Vagterne i tårnet kunne holde øje med begge indgange herfra. (p)

BOGSTAV NR. 3: Under trappen op til klokketårnet, står der en gammel gravsten hvorpå der står: Søren B. Hvilket årstal døde han?

- 1578. (h)
- 1613. (l)
- 1627. (f)

BOGSTAV NR. 4: På kirkemuren i 3. stokværks højde står årstal for kirkens ombygning. Er det:

- 1546. (r)
- 1722. (o)
- 1878. (k)

BOGSTAV NR. 5: Kig op på kirkemuren. Der er øverst oppe en række huller hele vejen rundt. Hvad er det?

- Udluftningshuller. (d)
- Det er til bjælker, der har båret skyttegangen. (e)
- Det er skydeskår. (b)

BOGSTAV NR. 6 : Gå hen til indgangen og se op. Over indgangsdøren ser du:

- En træfigur der forestiller et skib. (a)
- En træfigur der forestiller Olaf den Hellige, kirkens skytshelgen. (g)
- En træfigur, der forestiller en præst. (l)

BOGSTAV NR. 7: I våbenhuset er en tavle, der fortæller navnene på kirkens præster siden reformationen. Hvad hed den første præst efter 1536?

- Erik. (k)
- Anders. (a)
- Ingvar. (i)

BOGSTAV NR. 8: Gå ind i kirken, men bliv stående ved døren. Kig på væggen ved dørkarmen. Der er nogle huller:

- Det er huller til en bjælke, så døren kunne stænges. (l)
- Her kunne man lægge penge til kirken. (m)
- Det er resterne af en tidligere dør. (i)

BOGSTAV NR. 9: Kig op på kalkmalerierne inde i kirken. Du ser mange:

- Mennesker? (a)
- Stængler med blomster? (l)
- Jesus og hans disciple? (h)

BOGSTAV NR. 10: Rummet efter det runde kirkerum hedder koret. På venstre væg hænger en tavle. Den fortæller:

- Hvor mange, der døde af pest i 1618 og 1654. (e)
- Hvor mange, der boede i sognet i 1618 og 1654. (g)
- Hvor mange, der døde naturligt i 1618 og 1654. (j)

BOGSTAV NR. 11: Hvad er altertavlen lavet af?

- Træ. (t)
- Guld. (r)
- Keramik. (h)

BOGSTAV NR. 12: I højre side af koret finder du en lille trappe. Gå op ad den og fortsæt bag døren. Her har du trappen til 2. og 3. stokværk. Hvorfor er trappen så smal?

- Der var ikke mere plads. (g)
- Det var lettere at forsvare kirken, når kun en mand kunne gå op ad gangen. (n)
- Folk var dengang meget mindre. (h)

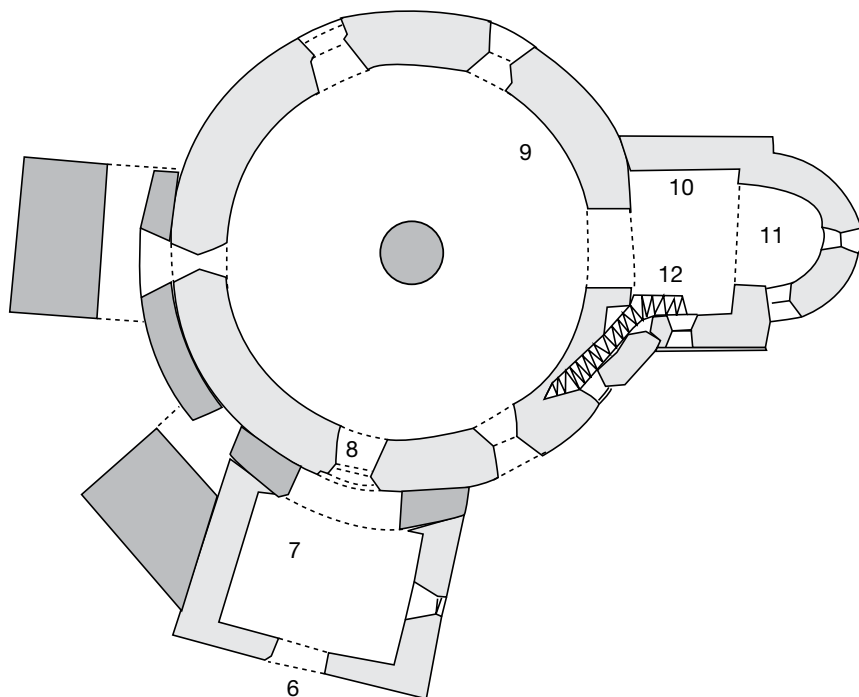
BOGSTAV NR. 13: Oppe på 2. stokværk

er der en indgang mod vest. Hvorfor?

- Det har været en luge, hvor man kunne hejse varer ind. (e)
- Det har været en lysåbning. (j)
- Det har været indgang for dem, der ikke skulle i kirke. (d)

BOGSTAV NR. 14: Oppe på 3. stokværk kan du se tømmerkonstruktionen til taget. Det minder om:

- Et vikingskib. (e)
- Egerne på et hjul. (d)
- En tønde. (p)

Skriv bogstaverne ud for tallene:

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

SILDERØGNING

Opgaver til museumsrøgeriet

B. H.

*Varemærket fra 1895 for
bornholmsk røget sild.*

SILDEFANGST

- Hvor store var bådene omkring 1900, og hvor stor var besætningen?

- Hvordan kom båden frem?

- Fiskede man med garn eller med kroge?

- På hvilket tidspunkt af døgnet fiskede man sild?

- Hvordan ændredes fiskemetoderne i 1950- 60'erne ?

SILDERØGNINGENS HISTORIE

- Hvornår kom der virkelig gang i silderøgningen på Bornholm og hvorfor?

- Var det tidligere en tradition blandt bornholmere at spise røget sild?

- Hvad var 'Bornholmercentralen'?

FORBEREDELSE TIL RØGNING

- På hvilket tidspunkt af døgnet begyndte fiskerkonernes arbejde?

- Først tømte man nettene. Hvem gjorde det?

- Tidligere saltede man silden før røgning. Hvorfor holdt man op med det?

- Hvad betyder det, at man »bånede« silden?

RØGNINGEN

- Hvem skulle passe røgearbejdet?

- Hvilket træ bruges mest ved røgning?

- Hvorfor må brændet ikke blusse op?

- Hvordan undgår man, at brændet blusser op?

- Hvad hed redskabet, man brugte til at dæmpe ilden?

- Hvor længe blev silden røget?

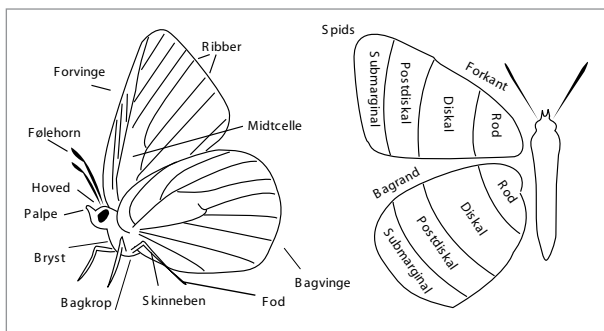

TAYLKAA'S
1900

SOMMERFUGLE

Sommerfuglene deles op i dagsommerfugle og natsommerfugle. De du ser her på siden, er dagsommerfugle. Kroppen har tre afsnit: Hoved, bryst og bagkrop. De fleste sommerfugle har en lang sugesnabel, der kan rulles op. Sommerfugle suger flydende næring op gennem sugesnabelen. Brystet bærer to par vinger og tre par leddede ben. I bagkroppen findes tarmkanal og kønsorganer.

VÆRTSPLANTE • Sommerfuglene har hver deres foretrukne plante, hvor de henter deres føde. Iagttag disse tre sommerfugle og skriv, hvilken plante de sætter sig på:

MONARK:

UGLEØJE:

SVALEHALE:

SOMMERFUGLENS LIVSCYKLUS • Sommerfuglene hører til de insekter, hvis livscyklus omfatter fire forskellige stadier: 1) æg 2) larve 3) puppe 4) voksen.

1) Efter parringen lægger monarken sine æg på Silkeurten.

2) Larverne spiser den giftige foderplante og bliver derved selv giftige. Dette advarer de mulige fjender om gennem deres kraftige farver og tydelige aftegninger.

3) Pupperne kan, hos nogle arter bl.a. monarken, være smukt dekoreret med

gyldne pletter eller som amazonernes pupper, der har et sølvfarvet bånd omkring sig.

4) Den klækkede voksne sommerfugl er klar til at gentage livscyklusen. Mange sommerfugle beskytter sig ved at efterligne giftige arter, dette kaldes mimikry. Et eksempel er hunnerne af mimikry-svalehalen.

Kilde: Marilyn Hurrell © 1987.

OPGAVE A:

Find pupper på én eller flere planter.
Hvilke farver har de?

OPGAVE B:

Hvad spiser sommerfuglene?

OPGAVE C:

Iagttag vagtlerne.
Hvad spiser de?

NATURBORNHOLM

På NaturBornholm oplever og eksperimenterer man sig gennem den bornholmske natur i 1700 mio. år. Evolutionen er derude og inden i os. Der udvikles stadig nye dyrearter, der er bedre tilpasset det miljø de lever i, mens andre arter uddør. Tag en tur tilbage i tiden – millioner af år tilbage i tiden! Gå på opdagelse i tidsperioder hvor klimaet var anderledes, og dyreverdenen var meget anderledes!

EFTER TIDSREJSE PÅ NATURBORNHOLM GÅR DU GENNEM FORSKELLIGE TIDSPERIODER, HVOR DU KAN FINDE SVARENE PÅ SPØRGSMÅLENE.

Hvilke dyr levede for 1.700mio. år siden i Prækambrium, da Bornholm blev dannet?

S) Kun bakterier. G) Søheste og søelefanter. O) Fisk og skildpadder

For 480 mio. år siden, da Bornholm lå under havets overflade levede der trilobitter og orthoceratitter. Orthoceratitter var en slags blæksprutter med ydre skal. Lever der trilobitter og orthoceratitter i dag?

S) Ja. V) Nej.

I Juratiden levede der kæmpedinosaurer sauropoder(langhalse) og svaneøgler.

Sauropoderne gik på land, men levede svaneøglerne mest i luften, på land eller i vand?

Q) I luften. J) På land A) I vand.

Find lagunelandskabet med levende skildpadder og fisk. Der levede også andre drabelige dyr dengang sammen med dinosaurerne. Hvilket drabeligt dyr lever i vores lagune, sammen med skildpadder og fisk?

N) Krokodiller. H) Fugle. T) Frøer.

FIND DET STORE AKVARIUM OG FIND SVARET

Find det store akvarium, der er brakvand ligesom i Østersøen. Det vil sige at det er en mellemting mellem saltvand og ferskvand, så der både kan leve fisk fra det salte hav (f.eks. torsk og rødspætter) og de ferske søer(f.eks. aborre).

Hvilken fisk har flest rygfiner?

O) Aborre. I) Rødspætte. E) Torsk.

FIND TERRARIERNE MED DYR OG FIND SVARET

Der er to forskellige levende arter af frøer i terrarier i udstillingen. Den ene art er vandret til Bornholm lidt efter sidste istid, da Bornholm var landfast med Tyskland og Polen, og den har et sjovt navn. Hvad hedder frøen?

Æ) Grinefrø. Å) Til-grin frø. Ø) Latterfrø.

FIND DINOSAURER-UDSTILLINGEN OG FIND SVARENE

I Danmark er Bornholm det eneste sted der er fundet spor fra dinosaurer, og de er samlet i en udstilling. Hvor meget vejede den tungeste dinosaurer, der er fundet spor fra?

F) 5 Tons. L) 10 Tons. G) 15 Tons.

Vi ved at der har levet dinosaurer på Bornholm, men hvorfor gør vi det?

Der er fundet:

M) Knogler og hud. L) Tænder og fodspor. K) Fjer og forstenet lort.

Der er en gruppe af dyr som lever i dag, der er efterkommere af dinosaurerne. Kik på de små dinosaurer, og gæt på hvilken gruppe dyr det er.

U) Krokodiller. E) Fugle. Ø) Frøer.

SÆT BOGSTAVERNE SAMMEN, SÅ HAR DU NAVNET PÅ ET DYR, DER MEST LEVEDE I VANDET I JURATIDEN.

Svar:

BORNHOLMS MIDDELALDERCENTER

RUNEJAGT TIL ALLE BØRN

Vær hilset og velkommen i Middelalderen! Jeg vil gerne tage jer med til min tid, til året 1350, og vise jer min hverdag og mit hjem – og hvis I har lyst, kan I samtidigt løse gåden – God fornøjelse!

I middelalderen brugte man ofte bare sit erhverv som efternavn. Man kunne f.eks. hedde Torben Smed eller Lasse Gøgler. Eller man var helt enkelt opkaldt efter sin far: Anne Larsdatter eller Mads Knudssøn.

Hvad er dit middelaldernavn?

FARVERENS HUS

Dette er mit hjem. Her bor jeg med hele min familie. Der er ikke meget plads, for jeg har 3 søskende, og vores farfar bor også herhjemme hos os...

Vores hus har også et lille ildsted.

- Hvor trækker røget hen fra vores kamin?

gennem en nedtrukket tagplanke

gennem en skorsten

gennem en slange

Faktisk er vi kun sjældent inde i huset, ikke kun fordi her er trangt, men også, fordi der er ret mørkt, for vinduerne er små og vokslys er dyre. Vi har ingen glaseruder, det har kun kirken og de rige råd til.

- Hvorfor er vinduerne så små?

Så man ikke falder ud når man kigger igennem vinduet

Så vi ikke fryser om vinteren

Så ingen røver klatrer ind igennem vinduet

Nogle gange kommer vi ned til åen og henter lidt vand til vask. Vi bader ikke så ofte. Hvis man bor i byen, så kan man gå til et badehus, men det har vi ikke her på landet. Hvis I går ned ad vejen langs med åen, kommer I til møllen. Det er en "plaskemølle". Den tilhører en af bønderne. Her maler han sit korn.

- Hvilken vej vender møllehjulet?

 diagonal lodret vandret

HULVEJEN

Om sommeren fører vi dyrene på udmarken til græsning. Vi går ad hulvejen. Denne vej bliver med tiden mere og mere udhulet af alle de vogne, dyr og mennesker som færdes her. Ved regnvejr skærer vognhjulene dybe spor i jorden. Men når vejen engang bliver for dyb, anlægger vi bare en ny vej ved siden af. Vi har mange dyr i vores beboelse.

- Hvad for nogle dyr er der her?

 Får Heste Høns

I horisonten kan I nu skimte galgebakken – her hænges tyveknægte og andet pak – en gang imellem også en ræv, der har stjålet en høne.

STORMANDSGÅRDEN

Kan I se stormandsgården med palisaden? Somme tider bliver mine forældre kaldt op på gården, f. eks. hvis der forberedes en stor fest. Så kommer vi også med, hjælper dem med arbejdet og forundres her over alle de fine ting.

Man antager at runeskriften blev udviklet i det 1. århundrede e. Kr. Det latinske alfabet lærte man først at kende i Danmark omkring år 1000. Men runerne var stadigvæk i brug helt frem til ca. år 1300 - for eksempel til indskrift på hverdagsgenstande. De var de almindelige folks hverdagsskrift. I middelalderen tilpassede man runernes antal og rækkefølge til det latinske alfabet.

KØKKENHUSET

Huset til venstre er køkkenhuset, hvor stormandens tjenestefolk bor. I det første rum er der indrettet en skriverstue, hvor I kan prøve at skrive med en gåsefjer. Skriv for eksempel jeres middelaldernavn i runeskrift.

Jeg kan ikke læse og skrive. At skrive er noget for de rige, f. eks. stormandens børn. Noget lærer de af deres mor. Nogle af dem kommer også i kloster, hvor de bliver undervist.

Det næste rum er folkestuen, her spiser tjenestefolkene og her sover de også om natten. Vinduerne er lukket med svineblærer så vinden ikke kan blæse ind.

Vi er meget troende, og historier fra biblen om helgenerne betyder meget for os.

Kan I finde den lille træfigur, som står ved siden af ovnen? Det er Sankt Laurentius. Han levede i Rom i det første århundrede efter Kristus. I denne tid forfulgte romerne de kristne. Laurentius blev taget til fange af romerne, fordi de ville have at han skulle udlevere kirkens skatte. Men Laurentius udleverede ingenting! Så lagde romerne ham på en rist og stegte ham over et bål. Men Laurentius var en brav mand. I stedet for at give efter, sagde han efter et stykke tid bare til romerne: ”Jeg er mør på den ene side, I må godt vende mig om.” Senere blev han kåret til helgen, fordi han ikke havde opgivet sin kristne tro. Vi tror på at han kan hjælpe med til at beskytte os mod ildebrand. Derfor står han her ved siden af ovnen.

- Hvad holder Laurentius som symbol i hånden?

en stige

et byggestillads

en rist

Kom med ud i køkkenet! Her bliver der lavet mad til hele stormandsfamilien og alle tjenestefolkene. Her er der også en håndkværn, som køkkenpigerne kan male mel på.

Den rige stormand har råd til fine krydderier, som kommer langvejs fra. En pose peber er lige så kostbar som en okse! Fordi krydderierne er så dyre, har stormandens kone låst noget af det ind i en lille kasse.

- Hvilke krydderier voksede der ikke i Danmark i middelalderen?

Persille og dild

Sennep og selleri

Peber og kanel

TÅRNET

Kan I se tårnet ude på gårdspladsen? Herfra kan man holde udkig efter fjender og trække sig tilbage, hvis angribere kommer indenfor palisaden. Prøv engang at gå derop og nyde den dejlige udsigt!

- Hvor mange trappetrin er der i tårnet?

† 23 þ 25 n 27

STORMANDENS HUS

I det store hus bor stormanden med sin familie. Han har også mange børn. Desuden har han andre stormænds børn boende hos sig til oplæring.

Stormandens frue er en meget klog og dannet kvinde. For når han drager i krig for kongen, er det hende, der skal lede livet på gården. Ærlig talt er hun endog bedre til at regne end sin mand! Stormanden er derimod en udmærket kriger, og det skal hans sønner også blive, derfor bliver de uddannet i fægtning, ridning og skydning med armbrøst. I kan også øve jer med træsværd og prøve en rustning ved tårnet.

Det store rum er stormandens festsal. Her fejrer han sine store fester – I kan se at salen er flot udstyret, så gæsterne kan se stormandens rigdom. På gulvet er der lagt fliser, og vinduerne har glaseruder. På bjælkerne er der smukke udskæringer.

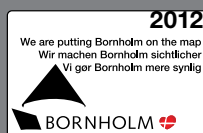
- Hvad ser I på den bjælke, som står til venstre ved siden af indgangen?

* en mand og en bjørn † en trekant | to drager

Hvis I har svaret på alle spørgsmål og skrevet de rigtige bogstaver ind efter rækkefølgen, fremstår der nu et ordsprog som kan hjælpe jer i hårde tider! I kan se runealfabetet i skriverstuen. Husk at I er det samme som J.

HVOR DER ER ER DER

(fra Peder Låles ordsprogsamling fra 1400-tallet)

GÅ EFTER BORNHOLMERMÆRKATEN

Virksomheder med denne mærkat arbejder til gavn for din ferieoplevelse.

Vi ses på Bornholm!

Bornholms Velkomstcenter
Ndr. Kystvej 3 • DK-3700 Rønne
Tel. 56 95 95 00 • Fax 56 95 95 68
www.lejrskole.bornholm.info